

FAZILETA HAFIZOVIĆ, *Kliški sandžak; Od osnivanja do početka Kandijskog rata (1537-1645. godine)*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo, 2016., str. 334.

Autorica Fazileta Hafizović u istraživanju i pisanju ovoga djela koristila se, uz relevantnu literaturu, i osmanskim dokumentima, u prvome redu katastarskim popisima stanovništva. Kako i sama navodi u Uvodu (str. 7-10) Kliški sandžak bio je predmet istraživanja velikoga broja istraživača koji svoja djela temelje na izvorima zapadne provenijencije. Autorica je dala analizu života stanovništva Kliškoga sandžaka na temelju dokumenta vlasti koja je osvojila ta područja i tu osnovali svoju administrativnu jedinicu. Objavljena su dva popisa stanovništva koja se odnose na Kliški sandžak iz 1550. godine, i uz ova dva autorica se služi i defterima koji još nisu objavljeni.

Knjiga je podijeljena u četiri cjeline radi lakše razrade teme. Prva cjelina naslovljena je *Bosansko-osmanski odnosi i formiranje prvih sandžaka na teritoriju srednjovjekovne bosanske kraljevine (1386-1537)* i podijeljena je u dva podnaslova (str. 11-29). Autorica upoznaje čitatelje s poviješću prodiranja Osmanlija na prostor srednjovjekovnoga bosanskoga kraljevstva. Dakle, od prvih upada 1386. godine, zatim pada Bosne i formiranja bosanskoga sandžaka, osvajanja Hercegovine i osnivanja hercegovačkoga sandžaka sa središtem u Foči 1470. godine te osvajanja Dalmacije i uspostavi osmanske vlasti na tim prostorima. Definiran je prostor koji je obuhvaćao Kliški sandžak a temelji se na popisu nahija koje su navedene u defterima. Prve podatke o ovome prostoru donose najstariji osmanski popisi bosanskoga sandžaka, a vrlo je važan onaj iz 1516. godine.

Druga cjelina naslovljena je *Stanovništvo i naselja u Kliškom sandžaku* (str. 30-237). Kroz nekoliko naslova autorica u ovome poglavlju obrađuje administrativnu podjelu sandžaka kao i stanovništvo koje je naseljavalo ovaj teritorij (konfesionalna pripadnost, gospodarska djelatnost, migracije...). Najveći broj stanovništva živjelo je na selima, a manji broj u kasabama i varošima. Autorica definira što je to kasaba, odnosno varoš i koja su glavna obilježja tih naselja. U Kliškom sandžaku, između ostalih, najznačajnije kasabe su Livno, Akhisar, Konjic dok su kasabe u dalmatinskome dijelu sandžaka osnovane iz strateških razloga. Većina tih kasaba jesu od prije naseljena mjesta, dok

su neke osnivane na nenaseljenom području, poput kasabe Novasel. Od varoških naselja autorica se bavi analizom popisa stanovništva (domaćinstava) i njihovom gospodarskom djelatnošću, a spomenut ćemo samo neke koje su pripadale Kliškom sandžaku: Drniš, Karin, Obrovac, Stara Ostrovica, Udbina, Vrana... Seosko stanovništvo bilo je najbrojnije i autorica im je posvetila znatnu pažnju. Analizira sela svih nahija koje su pripadale Kliškome sandžaku prema defterima iz 1550., 1574., 1586. i 1604. godine. Uz analizu predočuje i grafičke prikaze broja kuća u spomenutim periodima za svaku nahiju, donosi i podatke o broju muslimanskih, nemuslimanskih i broju kuća novih muslimana kao i podatke o porezima. Ovu opširnu drugu cjelinu završava kontroverzama oko podrijetla vlašškoga stanovništva naseljenoga u Kliškome sandžaku, kao i prelasku na islam i ostajanje u njemu kako vlašškoga tako i ostaloga seoskog stanovništva.

Treći dio naslovljen je *Kliški sandžak od 1593. godine do početka Kandijskog rata 1645. godine* (str. 238-261). Autorica donosi kratki povijesni pregled događanja s kraja 16. i prve polovice 17. stoljeća. Ističe da za ovo razdoblje nema katastarskih popisa na kojima bi se mogla temeljiti istraživanja kao u prethodnom poglavlju. Kasabe se u ovome sandžaku u 17. stoljeću nastavljaju razvijati: podižu se novi sakralni objekti, razvija se gradska privreda, obrazovanje i kultura, ali ne kao posljedica kontinuiranoga prelaska na islam, nego se kasabe razvijaju iz želje da se status utvrdi i dokaže.

U posljednjoj četvrtoj cjelini, *Posjedi zvaničnika i njihovih porodica u Kliškom sandžaku u XVI stoljeću* (str. 262-290), autorica se bavi konkretnim podacima navedenim u više osmanskih popisnih deftera, koji se odnose na zemljišne posjede. Odnosno, pažnju je posvetila karakteristikama Kliškoga sandžaka u pogledu bogaćenja lokalnih moćnika kroz zemljišne posjede. Na kraju knjige autorica donosi *Zaključak* (str. 291-295) koji je preveden i na engleski jezik (str. 296-299), zatim *Skraćenice* (str. 300), *Rječnik termina korištenih u radu* (str. 301-308), popis korištenih izvora i literature (str. 309-319) i *Indeks imena i pojmova* (str. 320-334).

Ana Zadro